

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΣ ΑΡΜΕΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΔΙΑΥΜΟΤΕΙΧΟΥ
ΚΑΙ
Ο ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΝΑΟΣ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΟΚΑΣΤΡΙΤΟΥ

1.— Ἡ ὑπαρξίς ἀρμενίων ἐν Διδυμοτείχῳ ἐπὶ Βυζαντινῶν. Ἀρμένιοι ὑπῆρχον ἐν Θράκῃ, οὐ μόνον ἐπὶ τῶν Τούρκων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν ἤδη πολὺ ἑνωρίς. Ἐάν ὑπῆρχον ἢ ὄχι καὶ ἐπὶ τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς τοῦτο δὲν θὰ ἐξετάσωμεν.

Οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες, καὶ ἰδίως οἱ ἐξ Ἀρμενίων ἔλκοντες τὸ γένος, ἢ συγγενεῦοντες πρὸς αὐτούς— ἢ τέλος ἐξ Ἀρμενίας προερχόμενοι, ὑπεστήριζον τοὺς Ἀρμένιους τοῦ κράτους αὐτῶν καὶ ἐφρόντιζον διὰ τὴν πρόοδον καὶ ἀνάπτυξιν των, ἕνεκα θρησκευτικῶν, πολιτικῶν, ἢ ἄλλων λόγων.

Ἀρμένιοι ἐγκατεστάθησαν ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς ἐπαρχίαις τοῦ βυζαντινοῦ κράτους καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ (408—450). Ἐκτοτε δὲ πολλοὶ τούτων, ἐξελληνιζόμενοι, ἀνέρχονται εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα τῆς πολιτείας, καθὼς καὶ εἰς αὐτὸν τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον. Ὁ αὐτοκράτωρ Μαυρίκιος (582—602) διέταξε τὴν μεταφορὰν καὶ ἐγκατάστασιν πολλῶν χιλιάδων ἀρμενικῶν οἰκογενειῶν εἰς τὴν Θράκην καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτάς ἐκτεταμένας γαίας, πλείστας δὲ τιμὰς εἰς τοὺς ἀρχηγούς των. Ἐκάστη τῶν οἰκογενειῶν παρεῖχεν ἓνα ἵππεα, καὶ τοιοῦτοτρόπως τὸ κράτος ἐπρομηθεύετο ἀπὸ μόνῃν τὴν στρατιωτικὴν αὐτὴν ἀποικίαν πολλὰς χιλιάδας ἵππεϊς.

Ὁ ἀρμένιος ἐπίσκοπος Σέβεος, γράφων κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα, ἀνεβίβαζε τὸν ἀριθμὸν τῶν οἰκογενειῶν ἐκείνων εἰς 30 χιλιάδας, αἱ ὁποῖαι παρεῖχον 30 χιλ. ἵππεϊς.

Κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου τοῦ μεγάλου

• Θρακία
Αθ. Γ. Η.
1937.

(610—641) ἀραβικήν ἐν Ἀρμενίᾳ ἐπέκτασιν καὶ κυριαρχίαν πολλοὶ Ἀρμένιοι διεσκορπίσθησαν ἀνά τὰ διάφορα μέρη τοῦ βυζαντινοῦ κράτους.

Κωνσταντῖνος Ε΄ ὁ Κοπρώνυμος (741—775), ἐπειδὴ δὲν ἔβλεπε μὲ εὐμένες ὄμμα τὸ νεότευκτον κράτος τῶν Βουλγάρων, ὠχύρωσε τὰ σύνορα τῆς Θράκης καὶ ἐγκατέστησεν εἰς τὰς παραμεθορίους περιοχὰς μαχίμους πληθυσμούς ἐκ Σύρων καὶ Ἀρμενίων Παυλικιανῶν.

Τὸν δέκατον ἐπίσης αἰῶνα ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Τιμιסקῆς (969—976), σκεφθεὶς νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοὺς Μωαμεθανοὺς τῆς Ἀνατολῆς τοὺς ἰσχυροὺς τῶν συμμάχους, μετῴκισεν ἐκ Μικρασίας εἰς τὴν Θράκην Παυλικιανούς καὶ ἄλλους, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ Ἀρμένιους.

Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ βυζαντινοῦ κράτους οἱ πολυπληθεῖς κάτοικοι τῆς σπουδαιοτέρας πόλεως τῆς Θράκης, ἥτις ἦτο ἡ Ἀδριανούπολις, ἦσαν διαφόρου ἐθνικότητος, Ἕλληνες, Λατίνοι, Ἰουδαῖοι, Ἀρμένιοι καὶ ἄλλοι ἀνατολίται καὶ λαοί. (Ἰδέ: Ἐγκυκλοπαιδεῖαν Ἐλευθερουδάκη Τόμ. Α' 236).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δυνάμεθαι νὰ ἐξαγάγωμεν, ὅπως ὁποῦτε ἀσφαλῶς, τὸ συμπέρασμα, ὅτι καὶ τὸ Διδυμοτεῖχον, τὸ ὅποιον ἦτο ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν πόλεως σπουδαιοτάτη, εἶχε βεβαίως ἀπ' ἀρχῆς μεταξὺ τῶν κατοίκων του καὶ Ἀρμένιους.

2.— Τὸ χωρίον τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης «Ἐρμενίκιο Ἰ». Κατὰ τὴν προαναφερθεῖσαν ἐν Ἀρμενίᾳ ἐπὶ Ἡρακλείου ἀραβικήν ἐπέκτασιν, καθὼς μᾶς ἐπληροφόρησεν ὁ πρόεδρος τῆς Ἀρμενικῆς Κοιγότητος Διδυμοτείχου Κεβόρκ Παπαζιάν, ἀπώκισθη ἡ ἴσως ἐπηυζήθη τὸ παρὰ τὴν Μακρὰν Γέφυραν χωρίον Ἀρμενα. Τὸ χωρίον τοῦτο τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, καλούμενον ἐπὶ τουρκοκρατίας Ἐρμενίκιοι, ἐπωνομάσθη τὸ 1920, ἐπὶ Ἑλληνικῆς κατοχῆς, πάλιν Ἀρμενα.

Ἐτερον χωρίον τῆς Ἀνατολικῆς ἐπίσης Θράκης, Ἐρμενίκιοι καὶ τοῦτο καλούμενον καὶ κείμενον πλησίον τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ Καπάκτζα, εἶχεν ἄλλοτε πολλοὺς Ἀρμένιους καὶ ὀνομάζετο, φαίνεται, ὡσαύτως Ἀρμενα, ἐπὶ βυζαντινῶν, ἐὰν βεβαίως ὑπῆρχε τότε ὑπῆρχε ἐπίσης καὶ ἄλλο ἐρημωμένον χωρίον παρὰ τὸ Ἐξάστερον Σηλυβρίας ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα.

Υπῆρχον βεβαίως καὶ ὑπάρχουν καὶ τώρα καὶ ἄλλα χωρία μὲ τὸ ἴδιον ὄνομα Ἀρμενα ἢ Ἐρμενίκιοι ἐν Θράκῃ, ὅπως καὶ ἄλλαχοῦ.

3) Οἱ ἄρμενιοὶ Διδυμοτείχου ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Ἐπὶ τουρκοκρατίας οἱ Ἀρμένιοι τοῦ Κουρδιστάν καὶ τῶν ἄρμενικῶν ἐν γένει χωρῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐπλήρωνον παλαιόθεν πολλοὺς καὶ βαρεῖς φόρους εἰς αἷμα, εἰς εἶδος καὶ χρήμα, εἰς τοὺς κυβερνητικοὺς ὑπαλλήλους καὶ εἰς τοὺς κούρδους φεουδάρχας. Ὅντες ὁμῶς φιλόπονοι καὶ ἐμπορικοί, ἀπέκτων διαρκῶς πλοῦτον ἱκανόν καὶ ἐξηπλοῦντο βαθμῆδόν πρὸς τὴν Δυτικὴν Μικρασίαν καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Πληθυνόμενοι δὲ ἐκεῖ, διέβαινον εἰς Θράκην καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, ὅπου ὑπῆρχον, ὅπως εἵπομεν, Ἀρμένιοι ἤδη ἀπὸ τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς. (Ἰδὲ Ἐγκυκλοπαιδείαν Ἐλευθερουδάκη ἐνθα ἀνωτέρω ἐν συνεχείᾳ).

Κατὰ τὴν «Ἀφήγησιν τοῦ ταξειδίου τοῦ Ἰωάννου Φραγκίσκου Generali Cageri, κατὰ τὸ ἔτος 1693—1694», (Ἰδὲ Ὑρακικά» τομ. Γ') κατοῦκετο ἡ Ἀδριανούπολις, ὅπως ἐπὶ Βυζαντινῶν, τοιοῦτοτρόπως καὶ ἐπὶ Τούρκων, τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰῶνος, ἀπὸ Ἑλλήνων, Ἰουδαίους, Ἀρμενίους, Τούρκους, Βλάχους καὶ ἄλλας ἐθνότητας. Ἐπομένως τὸ Διδυμότειχον ἐπίσης εἶχεν Ἀρμενίους τότε, καθὼς καὶ πολὺ προηγουμένως, ὅπως θὰ ἴδωμεν, ἀφ' οὗ καὶ ἐπὶ Βυζαντινῶν εἶχε βεβαίως, κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα.

4.—Ἡ Κουρδικὴ πόλις Ἐγκιν. Ἐν τῶν σπουδαϊοτέρων κέντρων τῆς Ἀρμενίας ἢ τοῦ ἄλλοτε ἢ ἐν Κουρδιστάν πόλις Ἐγκιν. Κεῖται αὕτη ἐν τῷ Νομῷ Ἑλ-Ἀζίζ καὶ εἰς ἀπόστασιν 60 χιλιομέτρων βορειοδυτικῶς τῆς πόλεως Ἑλ-Ἀζίζ ἐπὶ τῆς δυτικῆς ὁχθῆς τοῦ ποταμοῦ Εὐφράτου, ὅστις εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο καλεῖται Καρᾶ-Σοῦ. Ἐκ τῶν 19.000 κατοίκων τῆς Ἐγκιν 8.000, ὄντες Ἀρμένιοι, ἐσφάγησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Κούρδων, ἡ ἐφυγον, κατὰ τὰ ἔτη 1895, 1896 καὶ 1915. Τὸ ὄνομα Ἐγκιν εἶναι παραφθορὰ τῆς ἄρμενικῆς λέξεως «ἄγν» (=πηγή), τὸ ὁποῖον ὄνομα ἔλαβεν ἡ πόλις ἕνεκα τῆς πηγῆς (Καρᾶ-Σοῦ), ἣτις ἀναβλύζει ἐκ μεγάλου βράχου, κειμένου ἐν τῷ μέσῳ αὐτῆς. Καθ' ἃ ἀνέγνωσα εἰς τὸ Ἐγκυκλοπαιδικὸν λεξικόν, ἡ πόλις αὕτη καλεῖται σήμερον Μπασκέλ. Ἐν τούτοις διατηρεῖται σήμερον τὸ ὄνομα Ἐγκιν, τὸ ὁποῖον θὰ ἐνθυμοῦνται, ἐκτὸς τῶν ἄλλοτε κατοίκων τῶν μερῶν ἐκείνων, ὅσοι διεσώθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἢ ἀλλαχοῦ καὶ ἐκεῖνοι τῶν ἐξορίστων τῆς Ἀνατολῆς, οἱ ὁποῖοι διήλθον, ὡς καὶ ἡμεῖς, ἐκεῖθεν.

5.—Ἐγκιν καὶ Ἐρμενίκιοι. Θρυλεῖται λοιπόν, ὅτι Ἀρμένιοι τῆς Ἐγκιν ἀπώκισαν ἢ μᾶλλον ἐπηύξησαν τὸ μνημονευθὲν πλησίον τῆς Μακρᾶς Γεφύρας χωρίον Ἀρμενα ἢ Ἐρμενίκιοι,

καθὼς καὶ ἄλλας πόλεις καὶ χωρία. Ἐκ τοῦ Ἑρμενίκιοι δὲ τούτου πάλιν, καθὼς καὶ ἀλλαχόθεν, ἦλθον κατὰ διαφόρους ἐποχὰς Ἀρμένιοι καὶ ἐγκατεστάθησαν μονίμως εἰς τὸ Διδυμοτείχον.

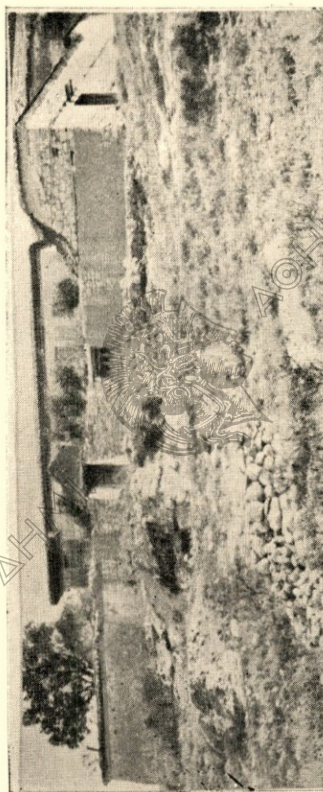
6.—Οἱ ἐξ Ἑρμενίκιοι ἔποικοι. Ὁ τὸ 1816 ἐν Διδυμοτείχῳ ἀποθανὼν Ἀρμένιος ἱερεὺς Δερ-Κεβόρκ εἶχεν ἔλθει οἰκογενειακῶς ἐξ Ἑρμενίκιοι καὶ ὑπηρέτησεν ἐπὶ ἄρκετὰ ἔτη, μέχρι τοῦ θανάτου του, ἐν τῇ Ἀρμενικῇ Κοινότητι Διδυμοτείχου ὡς ἱερεὺς. Εἶχον προσέλθει τότε μετ' αὐτοῦ καὶ ἄλλαι τινὲς οἰκογένειαι.

7.—Ὁ Βυζαντινὸς ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ ἡ ἐν αὐτῷ στέψις τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ. Ἡ Ἀρμενικὴ Κοινότης τοῦ Διδυμοτείχου εἶναι παλαιά. Ἔχει ἓνα νῆδον ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (Σούρπ-Κεβόρκ), εἰς τὴν νοτιανατολικὴν ἄκραν τῆς Ἀκροπόλεως, κάτωθεν τῆς θέσεως, ἣτις καλεῖται «Παληό» καὶ εἰς ἀπόστασιν 150 βημάτων ἀπὸ τοῦ προσκυνηματος τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Ὁ νὰὸς οὗτος τῶν Ἀρμενίων εἶναι παλαιὸς καὶ ἱστορικός, ὀνομαζόμενος καὶ ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν Ἅγιος Γεώργιος. Εἶχε τὸ ἐπώνυμον Παλαιοκαστρίτης, ὡς ἀναφέρει ὁ Ἰωάννης ΣΤ' ὁ Καντακουζηνός, ἀναγράφων, ὅτι ἐστέφθη ἐν αὐτῷ αὐτοκράτωρ τὸ 1341 μετὴν σύζυγον τοῦ Εἰρήνην, ἕνεκα τῆς διενέξεως αὐτοῦ καὶ τῶν ἑμφυλίων ἐρίδων μετὰ τῆς Ἀννης τῆς Σαβανδικῆς (ἡ τῆς ἐκ Σαβοῖας), χήρας τοῦ ἀποθανόντος αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Γ' τοῦ Παλαιολόγου καὶ μητρὸς Ἰωάννου Ε' τοῦ Παλαιολόγου.

Ἦτο ἡ 26η Ὀκτωβρίου, ἡμέρα τῆς ἐορτῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ὅτε ἐτελέσθη ἡ θεία λειτουργία ὑπὸ τοῦ τότε ὀρθοδόξου Ἑλλήνος Μητροπολίτου Διδυμοτείχου, τοῦ ὁποίου μᾶς εἶναι ἄγνωστον τὸ ὄνομα καὶ ἔγενεν ἡ τελετὴ τῆς στέψεως τῶν αὐτοκρατόρων τῆς πόλεως Διδυμοτείχου. Εἰς τὴν δοξολογίαν, ἡ ὁποία ἐπηκολούθησεν, ἐμνημονεύθησαν πρῶτον μὲν τὰ ὀνόματα τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει νομίμων βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, Ἀννης τῆς Σαβανδικῆς καὶ τοῦ υἱοῦ τῆς Ἰωάννου τοῦ Ε', κατόπιν δὲ τὰ ὀνόματα τοῦ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ καὶ τῆς Εἰρήνης.

Ἐκαλεῖτο δὲ ὁ νὰὸς οὗτος Ἅγιος Γεώργιος Παλαιοκαστρίτης διότι ἔκειτο ἐκεῖ, ὅπου εὕρισκετο ἄλλοτε ἡ ἀρχαία βάσις τῆς πόλεως Διδυμοτείχου, τρόπον τινά, τὸ παλαιὸν κάστρον αὐτῆς, τὸ ὅποιον ὠνομάζετο, ὡς φαίνεται, Παλαιόκαστρον. Τοῦτο δὲ συμπεραίνομεν καὶ ἐκ τοῦ ὅτι, ὡς εἶδομεν καὶ ὀλίγον ἀνωτέρω, τὸ ἀμέσως ὑπερθεῖν τοῦ

ναοῦ μέρος, ἔνθα ὑπάρχουν μεγάλα τεχνητά ἐπὶ τῶν βράχων κοιλώματα, εἰς τὰ ὅποια ἦσαν κτισμένα παλαιὰ οἰκοδομήματα, κατοικίαι κλπ, ἀποκαλεῖται καὶ σήμερον παρὰ τῶν παλαιοτέρων Διδυμοτειχιτῶν «Παλή». Ὁ Ἅγιος Γεώργιος ὁ Παλαιοκαστρίτης ἦτο φαίνεται πα-



Ὁ ναὸς μετὰ τοῦ περιβόλου αὐτοῦ. Ἐμπροσθεν δὲ ὁ χώρος τοῦ καταδαφισθέντος ξενώνου.

λαιὸν μοναστήριον, ἔνθα οἱ Βυζαντινοὶ ἐπανηγύριζον, καὶ εἶχε πολλοὺς προσκυνητάς, ὅπως κατόπιν καὶ παρὰ τοῖς Ἀρμενίοις, ὡς θὰ εἶδωμεν περαιτέρω.

Καθ' ἃ ἀναφέρει ἡ ἀρμενικὴ παράδοσις, ἦτο μικρὸν παρεκκλή-

σιον, κείμενον εἰς τὴν θέσιν, ἔνθα εὐρίσκεται ἤδη τὸ εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ νῦν ναοῦ καὶ μετ' αὐτοῦ συνηνωμένον τετράγωνον δωμάτιον, ὅπερ χρησιμεύει ὡς βαπτιστήριον καὶ σκευοφυλάκιον συγχρόνως.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, εἴτε παρεκκλήσιον ἦτο, εἴτε ναὸς εἴτε μοναστήριον, παρεσχέθη παρὰ τῶν Ἑλλήνων τοῦ Διδυμοτείχου εἰς τοὺς συμπολίτας αὐτῶν Ἀρμενίους. Πότε ὅμως καὶ πῶς ;

8.— Πότε παρέλαβον οἱ Ἀρμένιοι τὸν ναὸν τοῦτον—ἐπίσημα Κυβερνητικὰ ἔγγραφα. Ἡ φήμη ὅτι δῆθεν ὁ Ἅγιος Γεώργιος ἐπωλήθη εἰς τοὺς Ἀρμενίους εἰκονικῶς ἀντὶ 175 γροσίων τὸ ἔτος 1795 (1) εἶνε ἀστήρικτος. Ὑπάρχει ἀπόδειξις, ὅτι οἱ Ἀρμένιοι εἶχον τὸν ναὸν τοῦτον καὶ πρὸ τοῦ ἔτους ἀκόμη 1704. Διότι ἐν τῷ ἀλλογύρῳ αὐτοῦ δια-



Τὸ «Παλῆδ» ὑπερθεν καὶ πλαγίως τοῦ ναοῦ.

σφάζεται πλᾶξ ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἐκμεκτζή [Σερκίζ, ἀποθανόντος καὶ ταφέντος τὸ 1704. Ἐπίσης καὶ εἰς τὸ πέραν τοῦ Ἐρυθροποτάμου (Κηζήλ-Ντερέ) ἀρμενικὸν νεκροταφεῖον ὑπάρχουν τάφοι ἀπὸ διακοσίων ἐτῶν.

Ἄλλ' ὑπάρχει ἄλλη σπουδαιοτάτη καὶ ἐπισημοτέρα ἀπόδειξις, ὅτι ὁ ναὸς εὐρίσκεται εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἀρμενίων πολλὰ ἔτη ἐνωρίτερον τοῦ 1704, ὥστε νὰ φθάσωμεν μέχρι τοῦ ἔτους 1526 καὶ πρότερον ἀκόμη.

Δηλ. παρὰ τῇ Ἀρμενικῇ Κοινότητι Διδυμοτείχου διασφύζονται

ἐξ ἐπίσημα βεράτια καὶ λοιπὰ κυβερνητικά ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα μετεφράσαμεν, κατὰ τὸ δυνατόν, διὰ τοῦ ἐν Διδυμοτείχῳ ἐδρεύοντος σοφολογιωτάτου Μουφτῆ τῶν Μωαμεθανῶν τοῦ Νομοῦ Ἐβρου Ἰμάμ Ζαδὲ Χατζῆ Βελιουτδὶν ἐφέντη τῇ βοήθειά τοῦ δικηγόρου κ. Κ. Ἀργυριάδου, τοὺς ὁποίους εὐχαριστοῦμεν καὶ δημοσίᾳ θερμῶς. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα ἐξεδόθησαν κατὰ τὰ ἀραβικά ἔτη 1138, 1169, 1191, 1223, 1230 καὶ 1244, δηλ. καθ' ἡμᾶς τὰ ἔτη 1726, 1756, 1777, 1808, 1815 καὶ 1828.

Τὸ πρῶτον ἔγγραφον (1726) ἀναφέρει ὅτι ὁ ναὸς τῶν Ἀρμενίων, ὅστις εἶχεν ἀνοικοδομηθῆ 100 καὶ 200 ἔτη προηγουμένως, εἶχεν ἐρείπωθῇ, ὅτι τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Ἀρμενικοῦ Πτριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, γενομένων τῶν ἀπαιτουμένων νομίμων διατυπώσεων καὶ τῆς ἐπιτοπίου ἐξετάσεως τοῦ ζητήματος, ἐνεκρίθη ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ἡ ἀνοικοδόμησις, καὶ ὅτι τέλος ὁ ναὸς εὐρίσκετο εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἀρμενίων πρό (ἢ ἴσως ἀπὸ τῆς ἐποχῆς) τῶν ἐνδόξων ἡμερῶν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξάγεται, ὅτι ὁ ναὸς ἀνεκτίσθη παρὰ τῶν Ἀρμενίων ἐπανειλημμένως τὸ 1526 καὶ τὸ 1626, καθὼς καὶ τὸ 1726, καὶ ὅτι προϋπήρχεν εἰς αὐτοὺς ἐνωρίτερον τοῦ 1526.

Ἐνδόξους ἡμέρας ἔχον ἐννοήσωμεν τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦτο σημαίνει, ὅτι παρέλαβον οἱ Ἀρμένιοι τὸν ναὸν πρό (ἢ ἀπὸ) τοῦ 1453. Ἐάν δὲ ἐννοήσωμεν τὴν ἄλωσιν τοῦ Διδυμοτείχου, τότε φθάνομεν εἰς τὸ ἔτος 1361. Ἐάν τέλος λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὡς ἐνδόξους ἡμέρας τὴν ἐποχὴν μιᾶς καλῆς τουρκικῆς περιόδου μετὰ τὸ 1453, τότε πρέπει νὰ περιορισθῶμεν μετὰ τὸ τῶν χρονολογιῶν 1453 καὶ 1526.

Καθ' ἡμᾶς εἶπεν ὁ κ. Γεώργιος Βαφειάδης, ὁ πρό τινων ἐτῶν ἀποθανῶν γνωστὸς ἀρχαιολόγος Λαμπουσιάδης ἀναφέρει ὡς ἔτος τῆς παρὰ τῶν Ἑλλήνων παραδόσεως τοῦ ναοῦ τούτου εἰς τοὺς Ἀρμενίους τὸ 1543. Ἡ πληροφορία αὕτη τοῦ Λαμπουσιάδου ἦτο, φαίνεται, προφορικῇ, διότι, εἰς ὅσα τοὐλάχιστον ἱστορικά ἄρθρα καὶ σημειώματα τούτου ἀνέγνωσα δὲν εὗρον σχετικόν τι. Ὁ ἀριθμὸς δὲ οὗτος, δηλ. τὸ ἔτος 1543 ἐξήχθη παρ' αὐτοῦ, ὡς φαίνεται, ἐσφαλμένως ἀντὶ τοῦ ἔτους 1526 ἢ τοῦ 1453.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει τὸ βέβαιον δι' ἡμᾶς ὅπωςδήποτε δύναται νὰ εἶναι τοῦτο ὅτι ὁ ἱστορικὸς οὗτος βυζαντινὸς ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Παλαιοκαστρίτου περιήλθεν εἰς χεῖρας τῶν Ἀρμενίων πρό ἀρκετῶν αἰῶνων καὶ μετὰ τὸ ἴσως τῶν ἐτῶν 1361 καὶ 1526, ἢ μάλλον τῶν ἐτῶν 1453 καὶ 1526.

Τὸ δευτέρον ἔγγραφον (1756) ἀναφέρει, ὅτι, συνεπιεία ἀναφορὰς τοῦ ἀρμενίου Καραμπέτ Ἀλεξιάν, ἐξητάσθησαν ζητήματά τινα μεριδιούχων ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ ναοῦ. Ἀπεφασίσθη δὲ ὑπὸ τοῦ Καντῆ (Ιεροδίκου) τοῦ Διδυμοτείχου ἡ ἐπέκτασις καὶ ἡ ἀνακαινίσις τοῦ ναοῦ ἐναντίον τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ Καραμπέτ, τοῦ ὁποῖου ἡ ἀναφορὰ ἀπερρίφθη.

Τὸ τρίτον ἔγγραφον (1777) ἀναγράφει, ὅτι ὁ ἀνωτέρω μεριδιούχος Καραμπέτ ἐπέβλεπε πάλιν ἀναφορὰν, ὅπως λάβῃ ὀπίσω τὸ ἐκ τοῦ ναοῦ (κτημητικόν) μερίδιόν του, ὅπερ εἶχε ληφθῇ κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἀπόφασιν ὁμοῦ μετὰ τῶν μεριδιῶν ἄλλων, πρὸς ἐπέκτασιν τῆς περιοχῆς τοῦ ναοῦ. Καὶ ἀνεγνωρίσθη μὲν κατ' ἀρχὴν τὸ δίκαιόν του, πλὴν ἐν τούτοις, κοινῇ συγκαταθέσει αὐτοῦ καὶ τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ ναοῦ, ἐνεκρίθη, ὅπως τὸ διαμφισβητούμενον μερίδιον παραμείνῃ εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ ναοῦ, ὑπὸ τὸν ἐξῆς ὅρον: Νὰ μνημονεύηται δηλ. καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Καραμπέτ ἐν τῷ ναῷ ὡς ἀνακαινιστοῦ αὐτοῦ, ὅπως ἐμνημονεύοντο τὰ ὀνόματα καὶ τῶν ἄλλων μεριδιούχων καὶ τῶν ἐπιτρόπων.

Τοιοιουτρόπως ἀνεκαινίσθη ὁ ναός, εὐρυνθείσης τῆς περιοχῆς του.

Κατὰ προφορικὰς πληροφωρίας τοῦ Κεβόρκ Παπαζιάν ἐξεδόθη ἐπὶ τοῦ Σουλτάν Σελίμ τοῦ Γ' καὶ τοῦ Ἀρμενίου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ζακαρία Γκαγκζβάν αὐτοκρατορικὸς ἱραδὲς (διάταγμα) περὶ τῆς ἀνακαινίσεως τοῦ ναοῦ.

Ἐάν ἐγένετο τοιαύτη ἀνακαινίσις, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ πρόκειται περὶ τῆς ἐν τῷ τρίτῳ ἔγγραφῳ τοῦ 1777 ἀναφερομένης, οὕτε βεβαίως περὶ τῆς ἐν τῷ ἑκτῷ ἔγγραφῳ τοῦ 1828, περὶ τῆς ὁποίας θὰ ὁμιλήσωμεν μετ' ὀλίγον, διότι ὁ μὲν Ζακαρία ἐπατριάρχευσεν εἰς δύο περιόδους (1773—1781 καὶ 1782—1789), ὁ δὲ Σουλτάν Σελίμ ὁ Γ' ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 1789 μέχρι τοῦ 1808. Πρὸς τούτοις δὲ τὸ τέταρτον ἔγγραφον (1808) καὶ τὸ πέμπτον (1815) δὲν ὁμιλοῦν περὶ ἀνακαινίσεως τοῦ ναοῦ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξάγεται, ὅτι ἡ ἔχει ἐσφαλμέναις πληροφορίας ὁ Παπαζιάν ἡ ἐγένετο μὲν ἡ ἀναφερομένη ἀνακαινίσις, ἀλλ' ἀπωλέσθη τὸ σχετικὸν κυβερνητικὸν ἔγγραφον.

Τὸ τέταρτον ἔγγραφον εἶναι κυρίως ἀντίγραφον σουλτανικῆς ἐγκυκλίου, ἡ ὁποία ἐξεδόθη δι' ὅλον τὸ Κράτος ἐπὶ τῇ ἀναρρῆσει εἰς τὸν θρόνον τὸ 1808 τοῦ Σουλτάνου Μαχμούτ τοῦ Β', διαδόχου τοῦ προμνημονευθέντος Σουλτάν Σελίμ τοῦ Γ'. Διεκηρύχθη τότε εἰς ἀπάσας τὰς πολιτικάς, θρησκευτικάς καὶ λοιπάς ἀρχάς, νὰ ζοῦν

δλα τὰ ἔθνη ἐν ἡσυχίᾳ διὰ τὰ εὐημερήσουσιν. Νὰ ὑποστηριχθοῦν τὰ δίκαια τῶν ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων. "Ολοὶ νὰ σέβωνται τοὺς θρησκευτικοὺς ἀρχηγούς, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν παραπόνων καὶ διαβημάτων αὐτῶν ἀπὸ τὸ ἰδιαιτέρον κυβερνητικὸν Γραφεῖον τῆς προστασίας τῶν χριστιανῶν καὶ ἄλλων ἔθνων. Ἐξηκολούθουσιν ὁμῶς, ὡς συνήθως, παρὰ τὰς ἐκάστοτε ἐγκυκλίους καὶ ἐντολάς τῶν Σουλτάνων, αἱ καταχρήσεις διαφόρων κυβερνητικῶν ὑπαλλήλων καὶ αἱ διάφοροι ἀκαταστασίαι εἰς διάφορα μέρη τοῦ Κράτους εἰς βάρος τῶν χριστιανῶν καὶ ἄλλων ἔθνων, καὶ ἰδίως τῶν Ἀρμενίων. Διὰ τοῦτο ὁ ἀναπληρωτὴς τοῦ χηρεύοντος τότε Ἀρμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως Ὁχανὲς ἀνεφέρθη εἰς τὴν Κυβέρνησιν, παραπονούμενος καὶ ζητῶν, ἐκτὸς ἄλλων, καὶ τὸ ἐλεύθερον δικαίωμα καὶ τὴν κανονικὴν διευκόλυνσιν τῆς ἀνακαινίσεως ἢ ἀνεγέρσεως ναῶν, σχολῶν καὶ λοιπῶν τοιούτων καθιδρυμάτων. Ἡ κυβερνητικὴ ἀπάντησις ἦτο, ὅτι ὅλοι ἦσαν ἐλεύθεροὶ νὰ ἀσχολῶνται ἀνενόχλητοι εἰς τὰ θρησκευτικὰ καὶ λοιπὰ εἰρηνικά των ἔργα διὰ τὰ εὐημερήσουσιν, ὡς καὶ πρότερον, καὶ ἔτι καλλίτερον, καὶ εὐαρέσκεϊαν καὶ σεπτὴν ἐντολὴν τοῦ νέου Σουλτάνου.

Τὸ πέμπτον ἔγγραφον (1815) εἶναι σουλτανικὸν διάταγμα διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ παρὰ τὸν ναὸν παλαιοῦ ἡρειπωμένου μοναστηρίου. Τοῦτο, ἐπειδὴ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἦτο πολὺ σαθρὸν καὶ ἄχρηστον, κατηδαφίσθη τὸ 1931, καθὼς θὰ ὁμιλήσωμεν εἰς τὰ ἐφεξῆς. Τέλος τὸ ἕκτον ἔγγραφον (1828) ἐξεδόθη διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ ἐν τῷ μεταξύ ἡρειπωθέντος πάλιν ναοῦ. Προσελθόντος τοῦ Ἀρμενίου Μητροπολίτου Ἀδριανουπόλεως εἰς Διδυμότειχον, συνεκλήθη γενικὴ συνέλευσις τῶν ἐνταῦθα Ἀρμενίων ὑπὸ τὴν προεδρείαν αὐτοῦ καὶ ἀπετάθησαν πρὸς τὸν Ἀρμένιον Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως.

Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Καζᾶς (δηλ. Ὑποδιοικήσις ἢ Ἐπαρχία) Διδυμοτείχου μὲ Καϊμακάμην (Ὑποδιοικητὴν ἢ Ἐπαρχον) τὸν Βετζῆ—Μεχμέτ Πασᾶν, ὑπήγετο ὑπὸ τὸν Μουτεσαρίφην (Διοικητὴν) τῆς παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν πόλεως Τσιρμέν Ἐσάτ-Πασᾶν. Συνήλθε λοιπόν, κατόπιν σχετικῆς κυβερνητικῆς ἐντολῆς καὶ ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Καδὴ Διδυμοτείχου Νχιπ-Ἀλῆ Ἐφέντη, ἔκτακτον συμβούλιον, εἰς τὸ ὁποῖον ἔλαβον μέρος Τοῦρκοι καὶ Ἀρμένιοι.

Ἀφ' οὗ ἐξητάσθη τὸ ζήτημα καὶ ἐγένετο ἡ σχετικὴ σύσκεψις, ἀπεφασίσθη καὶ ἤρχισε, κατόπιν διαφόρων νομίμων διατυπώσεων καὶ προετοιμασιῶν, ἡ ἀνοικοδόμησις τοῦ ναοῦ διὰ τοῦ Γιάννη Κάλφα. Ἐτελείωσε, κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ Κεβόρκ Παπαζιάν, μετὰ τριε-

τίαν, ἥτοι τὸ 1831, ἐπὶ τῆς Πατριαρχείας τοῦ Μπιογός. Τὰ δὲ ἐγκαί-
νια ἐτελέσθησαν τὴν ἡμέραν τῆς ἐορτῆς τοῦ Ἁγίου Βασιλείου. Καὶ
ἐπειδὴ, ἔνεκα τῆς καταπεσοῦσης τότε ἀφθόνου χιόνος ἡ κατὰ ξηρὰν
συγκοινωνία ἦτο ἀδύνατος, διότι δὲν ὑπῆρχεν ἀκόμη ὁ σιδηρόδρο-
μος, ὁ δὲ ποταμὸς Ἐβρος ἦτο πλωτός, διὰ τοῦτο πολλοὶ ἐπίσημοι
προσκεκλημένοι καὶ λοιποὶ προσκυνηταὶ ἦλθον ἐξ Ἀδριανουπόλεως
εἰς Διδυμοτεῖχον, καταπλεύσαντες τὸν ποταμὸν διὰ πλοιαρίων καὶ
σχεδιῶν.

Ἐκ μίας ἐπιγραφῆς τοῦ Βαπτιστηρίου ἐξάγεται, ὅτι τοῦτο ἡ
μᾶλλον ἡ κτιστὴ κολυμβήθρα του ἐκτίσθη τὸ 1824. Ἐπομένως κατὰ
τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ ναοῦ, ἡ ὁποία ἤρχισε τὸ 1828 καὶ ἐτελείωσε
τὸ 1831, τὸ Σκευοφυλάκιον καὶ Βαπτιστήριον προϋπῆρχον καὶ διὰ
τοῦτο ἀφέθησαν, ὅπως εἶχον.

9.— Τὸ Μοναστηριακὸν κτίριον ὡς ξενών.
Ἐορταὶ καὶ πανηγύρεις. Κατεδάφισις αὐ-
τοῦ. Ἀς ἔλθωμεν ἤδη εἰς τὸ ἐν τῷ πέμπτῳ ἐγγράφῳ ἀναφερόμε-
νον μοναστηριακὸν κτίριον. Τοῦτο παρὰ τοῖς Ἀρμενίοις ἦτο κυρίως
ξενών, ἔνθα παρέμενον οἰκογενειακῶς οἱ, ὡς προσκυνηταὶ ἢ χάριν
καὶ ἄλλων λόγων εἰς Διδυμοτεῖχον ἐρχόμενοι, Ἀρμένιοι Ἀδριανου-
πόλεως καὶ ἄλλων μερῶν τῆς Θράκης ἢ καὶ ἀλλαχόθεν. Ὡς ἐκ τού-
του καὶ τῶν εἰς χρῆμα καὶ εἶδος δώρων τῶν προσκυνητῶν εἰς τὸν
ναόν, ἡ Ἀρμενικὴ Κοινότης Διδυμοτείχου εἶχε πολλὰς προσόδους καὶ
ιδίως κατὰ τὰς μεγάλας ἐορτάς καὶ πανηγύρεις. Τοιαῦτα δὲ ἦσαν:
1) Ἡ τῆς Μεταμορφώσεως (Ἀϊλανγκερπουτιού), τελομένη παρὰ
τοῖς Ἀρμενίοις 99 ἡμέρας μετὰ τὸ Πάσχα. 2) Ἡ τῆς Ὑψώσεως τοῦ
Σταύρου (Χάτς-Βεράτς). 3) Μία ἄλλη ἐορτὴ τοῦ Σταυροῦ (Βαρακᾶ
Χάτς), μετὰ 15 ἡμέρας. 4) Ἡ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (Σούρπ-Κεβόρκ),
τὴν παραμονὴν τῆς προηγουμένης ἐορτῆς. 5) δὲ καὶ κυρίως ἡ ἐορτὴ
τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (Ἀσβαζατζίβ). Τὸ κτίριον τοῦτο τοῦ
Μοναστηρίου, τὸ ὁποῖον, ὅπως εἶδομεν, εἶχεν ἀνοικοδομηθῇ τὸ
1815, ἀνεκτίσθη πάλιν τὸ 1838, καθ' ἃ ἐξάγεται ἐξ ἐνεπιγράφου
μαρμαρίνης πλακός, ἥτις ἦτο ἐντετειχισμένη ἐπὶ τῆς μεγάλης ἐξωθύ-
ρας αὐτοῦ, ἐν τῷ αὐλογύρῳ τοῦ ναοῦ. Ἡ ἐπιγραφή αὕτη, γραφεῖσα
Ἀρμενιστί, ἔχει ἐν μεταφράσει ὡς ἑξῆς:

Τὸ μοναστήριον τοῦτο, ἐκτισμένον πρότερον, ἀλλὰ παλαιωθὲν
καὶ ῥεπωθὲν, ὅπερ ὁ ἐκ Πίγγκιαν Χατζῆ Στεπὴν ἀγὰς ἰδιοῖς ἀνα-
λώμασιν εἶχεν οἰκοδομήσει. Ἦδη ὁ ἐκ τοῦ γένους Λαντζινιάν σεβ-
στός Χατζῆ Χατσατοῦρ δι' ἰδίων ἐξόδων ἀνέκτισεν.

Εἰς δόξαν τοῦ ὑψίστου καὶ Πιναγάθου Θεοῦ, ὅστις εἶθε νὰ διαφυλάττῃ αὐτὸ κατηγλαϊσμένον καὶ στερεὸν πρὸς δόξαν τοῦ Ἀρμενικοῦ Ἑθνους.

Ἔτος ἀπὸ Χριστοῦ 1838 Μαΐου 30.



Ἐν δεξιᾷ, ὁ κατεδαφισθεὶς παλαιὸς ξενὼν, ὅπουθεν αὐτοῦ δυσδιόρατος ὁ ναὸς καὶ τὸ «Παλαίον». Ἀριστερὰ μετὰ τῶν δένδρων, εἰς τὸ βάθος ὁ πύργος «Πεντάγωνον» (Μπέε-κούσακ).

Τὸ Μοναστήριον, ἐπειδὴ εἶχεν ἀνάγκην, ἐπιδιωρθώθη, ὥς ἔλεγεν ὁ Παπαζιάν, καὶ τὸ 1896 περίπου. Μετὰ ταῦτα ὁμοῦς ἡρειπώθη

βαθμίδον τελείως. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ἀρμενικὴ Κοινότης, ἕνεκα τῶν τελευταίων πολεμικῶν χρόνων καὶ τῆς φρεβᾶς οἰκονομικῆς κρίσεως, δὲν ἠδύνατο νὰ προβῇ, οὐ μόνον εἰς ἀνοικοδόμησιν, ἀλλ' οὐδ' εἰς ἀπλὴν ἐπιδιόρθωσιν, ἠναγκάσθη νὰ τὸ καταρρίψῃ, διὰ νὰ διασώσῃ, κατὰ τὸ δυνατόν, τὰς κεράμους καὶ τὴν ξυλείαν, καὶ διὰ προμήθειαν καυσίμου ὕλης πρὸς ὄφελος καὶ χρῆσιν τοῦ ναοῦ καὶ τῆς σχολῆς αὐτῆς.

10.— Ἡ σημερινὴ Ἀρμενικὴ κοινότης. Τὸ παλαιὸν καὶ νέον Σχολεῖον. Ἡ Ἀρμενικὴ κοινότης σήμερον εἶνε μικρά, ὥς καὶ ἄλλοτε, ἀποτελουμένη ἀπὸ 38 οἰκογενείας (150 ἄτομα). Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἱερέως Κεβόρκ καὶ κατόπιν εἶχε ληφθῇ μεγάλη φροντίς διὰ τὸν ναὸν καὶ τὴν σχολήν. Ἡ σχολὴ εὐρίσκετο ἔξω τοῦ περιβάλλου τοῦ ναοῦ καὶ ὀπισθεν αὐτοῦ καὶ παρ' αὐτὴν ὑπῆρχεν σειρὰ δωματίων ὅπου ἐφιλοξενοῦντο οἱ ἐκάστοτε ἐρχόμενοι ἄνευ οἰκογενειῶν προσκυνηταί. Τὰ δωμάτια καὶ ἡ σχολὴ κατεστράφησαν καὶ τῷ 1881 πρὸς τὰ κάτω τῆς πόλεως Καστρόπορτες καὶ ὑπερθεν τοῦ δημοσίου ὥρολογίου ἐκτίσθη ἄλλη σχολὴ, διοικητοῦ Διδυμοτείχου ὄντος τοῦ Τζώρτζη πσσοᾶ καὶ Νομάρχου Ἀδριανουπόλεως τοῦ Καδὲρ πσσοᾶ. Ἡ σχολὴ ἔχει ἥδη ἑξτάξεις μὲ 25 μαθητὰς καὶ μαθητρίδας καὶ δύο διδασκαλίσας.

ΑΡΧΙΜΑΝΤΙΤΗΣ ΧΡΥΣΟΛΑΟΣ ΒΑΦΕΙΔΗΣ